

КОНСЕРВАТИВНА УТОПІЯ В.КУЧАБСЬКОГО: «ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТРИКУТНИК», РЕВОЛЮЦІЯ Й СХІДНА ЄВРОПА

Визначається внесок відомого історика, публіциста, громадсько-політичного та військового діяча Василя Кучабського у формування української консервативної ідеології, конструювання її міфологем та символічної географії. Окреслено інтелектуальний і політичний контексти розвитку консервативних ідей, а також особливості формування світогляду мислителя. Розглянуто історико-політичну концепцію революційних подій на західноукраїнських землях та ідею «геополітичного трикутника», що лежала в основі бачення В.Кучабським революції у Західній Україні 1918–1923 рр. і його дискурсу Східної Європи.

Падіння європейських імперій і держави Романових після «епохи війн та революцій» змінило геополітичну мапу Центрально-Східної Європи. Глибокі політичні й соціокультурні трансформації, які пережили «неісторичні» нації, визначили їх подальші перспективи. Вони стали продуктом розвитку різних модерних ідеологій («ізмів»). Однак саме на Сході Європи були поміченими їх еклектика й епігонство головних постулатів у середовищі визвольних рухів. Перемога більшовизму в Росії й створення СРСР засвідчили, що західні ідеї та концепції сприймаються в різних цивілізаційних і політичних спільнотах як ідеологія прогресу. Фашистський переворот в Італії 1922 р. та «півний путч» у Баварії 1923 р. відтворювали жорстку соціальну реальність імперіалізму у країнах Заходу, яка базувалася на потужних реваншистських настроях і консолідації цих націй навколо «нових» консервативних ідей.

На сході Європи відбулася реінкарнація Російської імперії в новій іпостасі – Радянського Союзу, де у внутрішньому політичному житті йшов планомірний перехід до тоталітаризму. Поразка Української революції 1917–1921 рр. проілюструвала наявність конфлікту свідомостей та ідеологій, а також генезу консервативної утопії як реакції на хибність політики українських лівих партій і соціалізму. У підросійській Україні цей конфлікт відобразився в політиці непу й «українізації», а у західному регіоні – у політиці прометеїзму Ю.Пілсудського, згодом, у 1930 р., у пацифікації. Парадокс тодішньої ситуації полягав у популярності соціалізму на Наддніпрянщині та ідей ліберального консерватизму – у Східній Галичині. Однак саме на еміграції «петлюрівці» стали в уявленні більшовиків «націонал-державниками», а більшість галицьких діячів перейшли на радянофільство та деякі навіть були завербовані органами держбезпеки СРСР.

Політичні філософські системи еміграції являли собою дзеркальне відображення пануючих на Батьківщині ідеалів¹. У XIX ст. автократії Гогенцоллернів, Габсбургів і Романових породили романтичну емігрантську політику народного

* Корольов Геннадій Олександрович – кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту історії України НАНУ, відділ історії Української революції 1917–1921 рр.

E-mail: korolev_h@mail.ru

¹ Вільямс Р. Европейская политическая эмиграция: потерянный сюжет // Ab Imperio. – 2003. – №2. – С.31.

суверенітету, у рівній мірі націоналістичну й соціалістичну. А революція «зліва» в колишній Російській імперії породила монархізм та фашизм серед емігрантів правих поглядів².

Методологія нашої студії засновується на потрактуванні світогляду, утопії та ідеології в інтерпретації відомого польського русиста й історика ідей А.Валіцького. Уважаємо такий підхід релевантним, ураховуючи внесок В.Кучабського в розробку українського варіанта консерватизму в умовах Східної Європи. 1920–1930-ті рр. в європейській історії були часом розвитку й утвердження крайніх модерних ідеологій у країнах, що зазнали поразки в Першій світовій війні 1914–1918 рр. Окреслення цього історичного контексту допомагає зрозуміти головні мотиви аналітичних праць В.Кучабського, який на прикладі нещодавньої збройної боротьби конструював свій погляд на модель державності. Він дещо уточнював доктрину В.Липинського, полемізував із «профашистськими» ідеями Д.Донцова, поглиблював «уявний український трикутник» С.Томашівського. «Світогляд» і «утопія» у нашій статті розуміються як сфери ідеологічних явищ. Крім того, світогляд – це погляд на світ, на людину і суспільство як цілість, а ідеологія – це тільки погляд на ті чи інші суспільно-політичні явища й процеси³. Утопія постає як вид світогляду, для якого характерна напруга між ідеалом і реальністю. Усі політичні ідеології мають свій світоглядний аспект, а всі світогляди та утопії належать до сфери ідеологічних явищ. Проте не всі ідеології є цілісними світоглядами, і не всі ідеології є утопіями⁴.

«Уявна географія» розуміється у значенні, сформульованому американським істориком Е.Саїдом у його вже класичній праці «Орієнталізм»⁵. Застосовуючи цей концепт, ми прагнули визначити межі консервативного дискурсу В.Кучабського. Власне, у його світогляді та ідеології він відобразився в дуальній опозиції «Росія – Польща», що на ній мислитель концептуально вибудовував свої дослідження, формулював головні завдання та методологію викладення матеріалу. Особливе місце в його уявленнях посідало поняття «Східної Європи», котре інтерпретувалося як простір географічного розташування українських земель, поділених між поляками та більшовиками. Такий погляд привів В.Кучабського до обґрунтування геополітичної концепції в межах Східної Європи, відтак уявлення про Україну як третю силу було переосмисленням ідеї про «Другий світ» на основі досвіду революції у Західній Україні 1918–1923 рр. Тобто, В.Кучабський, будучи типовим представником західноукраїнської політичної культури та перебуваючи під впливом В.Липинського, у своїх працях переосмислив ідею про «Другий світ» у напрямку вироблення нового описання історичного досвіду без класичного колоніального дискурсу в ідеології українського визвольного руху. Фактично він, переглядаючи події 1918–1923 рр., звернувся до ідеї нації як ознаки прогресу, тим самим конструюючи консервативну ідеологію як аристократичну й мілітарну доктрину.

² Там же.

³ Див.: Валіцький А. В полоні консервативної утопії. – К., 1998. – С.10–11.

⁴ Там само. – С.11–12.

⁵ Див.: Саїд Е.В. Орієнталізм. – К., 2001. – 511 с.

Світогляд В.Кучабського розвивався під впливом чотирьох концепцій: аристократичного консерватизму та класократії його вчителя В.Липинського; національної держави й космополітизму Ф.Майнеке; ідей Е.Юнгера та Стефан-Георгіївського гуртка, у центрі яких перебували неоромантичне розуміння філософії історії та апологетика німецької консервативної ідеології; «політичної географії» Ф.Ратцеля й геополітичного дискурсу шведського соціолога Р.Челлена⁶. Деякі дослідники відзначають наявність багатьох спільних рис у політичних уявленнях Е.Юнгера та В.Кучабського, коли «солдатський націоналізм» першого виразно паралелізується з «позитивним мілітаризмом» другого⁸.

Пишучи про розвиток свого світогляду, В.Кучабський зазначав, що він «радіше людина чину, організатор, ніж теоретик»⁹. У листі до І.Крип'якевича наголошував на важливості відновлення ідеї «здорового, будучного консерватизму», який став би найбільшим «революційним і реформаторським кроком»¹⁰. Цікаво, що аналізуючи галицьку політичну думку, дослідник прийшов до переконання про відсутність у ній «конструктивного, владного моменту, немає пульсу тієї волі, що хоче сама формувати дійсність»¹¹. Уявлення про «мозок і волю» нації він моделює в душі консервативної утопії, що уособлена у «вожді чи в провідній верстві, ніж у якості маси»¹². Такі думки В.Кучабського позначені прямим впливом німецького інтелектуального середовища та українських гетьманських організацій. Його текст ретранслює величезну кількість міфологем і стереотипів щодо сприйняття української минувшини, ставлення до Росії та Польщі.

Свої дослідження В.Кучабський присвятив саме цим чинникам вітчизняної історії та історії Східної Європи. Перша його студія вийшла друком у Львові 1925 р.¹³ У ній автор розглянув явище більшовизму в порівнянні з націоналізмом. Текст праці засвідчує розвиток антиросійського дискурсу консервативної ідеології на основі ототожнення більшовиків і Росії. Інша книжка¹⁴ стала реакцією В.Кучабського та, як можна припустити, консервативних кіл української політичної еміграції, на «Відкритий лист до українського консерватора» («List otwarty do konserwatysty ukraińskiego»), опублікований у листопадовому за 1931 р. числі варшавського журналу «Наше майбутнє» («Nasza przyszłość») його видавцем і головним редактором Яном Бобжинським (молодший син відомого польського історика та політика Міхала Бобжинського).

⁶ *Потулицький В.* Історія української політології. – К., 1992. – С.126–127.

⁷ Лист В.Кучабського до С.Томашівського (4 листопада 1925 р.) див.: Центральний державний історичний архів України, м.Львів (далі – ЦДАІЛ України). – Ф.368. – Оп.1. – Спр.176. – Арк.78.

⁸ *Чузенко М.В.* [Рец.] Гелей С. Василь Кучабський від національної ідеї до державності (Українська консервативна політична думка першої половини ХХ ст. та її вклад в історичну науку), Львів, 1998, 532 с. // Схід – Захід: Історико-культурологічний збірник. – Вип.2. – Х., 1999. – С.291.

⁹ Лист В.Кучабського до І.Крип'якевича (Берлін, 26 лютого 1929 р.) див.: *Кучабський Ю.* Листи Василя Кучабського до Івана Крип'якевича і Стефана Томашівського // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т.233: Праці історично-філософської секції. – Л., 1997. – С.497.

¹⁰ Лист В.Кучабського до І.Крип'якевича (Берлін, 4 червня 1925 р.) // Там само. – С.492.

¹¹ Там само. – С.493.

¹² Там само.

¹³ Див.: *Кучабський В.* Большевизм і сучасне завдання українського Заходу: Національно-політичні замітки. – Л., 1925. – 127 с.

¹⁴ Див.: *Кучабський В.* Україна і Польща. Отверта відповідь польському консерватистові. – Л., 1933. – 236 с.

Найбільш фундаментальна праця В.Кучабського «Західна Україна в боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918–1923 рр.»¹⁵ вийшла препринтом у 1934 р. і була надрукована як офіційне видання військово-історичного семінару Берлінського університету. Слід зазначити, що написано її на основі широкої джерельної бази – це українські, польські, російські, німецькі, французькі й англійські документи та матеріали. У сучасній Україні ця книга досі залишається неопублікованою. Закономірно, що в наукових та громадських колах дослідження В.Кучабського маловідоме, а головне, належним чином неосмислене. Текст цієї студії ілюструє остаточне оформлення «геополітичного трикутника» щодо модерної історії Східної Європи. Це – не просто історичний наратив, в якому описуються події у Західній Україні, а глибоке історіософське дослідження. Остання характеристика дозволяє збагнути стрижневі наукові, політичні, ідеологічні мотиви автора праці щодо реконструкції історичних подій і явищ епохи революції 1917–1923 рр., яка у західноукраїнській історіографії отримала таку періодизацію на основі рішення Паризької мирної конференції про передачу Східної Галичини Польщі. Не викликає сумніву, що студія В.Кучабського написана у ключі української державницької історіографії та під впливом консервативної концепції В.Липинського¹⁶.

Власне, ці три праці В.Кучабського формували його консервативну утопію, де головну роль відігравали мілітарний чинник і національна аристократія. Фактично, усі вони об'єднанні спільною ідеологією – «Україна на межі світів», «Україна як третій світ». Мислитель уважав, що українські землі географічно належать до трьох різних «областей релігійно-духовного життя», тобто цивілізаційних просторів окцидентальної (римо-католицької), візантійської (греко-православної) та греко-католицької церков¹⁷. У цьому аспекті В.Кучабський наслідував логіку С.Томашівського, який був апологетом галицької ідентичності та греко-католицької церкви в історії¹⁸. Однак, на відміну від нього, став новим речником українського варіанта ідеології «antemurale» як моделі соборності українських земель в єдину державу, що буде «останнім бастионом» Заходу перед «варварським» Сходом. В.Кучабський однозначно не зараховує Україну до західної цивілізації, бачачи її унікальність у новій християнській культурі з європейськими цінностями, але зі східним способом життя. Ця ідея, заснована на конфлікті та співіснуванні різних «областей», була головним методологічним підходом історика. В.Кучабський за стилем мислення був типовим євроцентристом, який під час аналізу політичних та історичних подій не надавав Орієнту вагомого значення у формулюванні геополітичного та ідеологічного дискурсу.

Життя Василя Кучабського – це яскравий приклад революціонера, січового стрільця й націоналіста, котрий зумів піднятися над критеріями політичної кон'юнктури при аналізі революційної боротьби у Західній Україні. Глибокий

¹⁵ Див.: *Kuchabsky V. Western Ukraine in Conflict with Poland and Bolshevism, 1918–1923* / Transl. from the German by G.Fagan. – Edmonton; Toronto, 2009. – 361 p.

¹⁶ Рецензія на книгу В.Кучабського «Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918–1923» // Дзвони (Львів). – 1934. – Ч.8/9.

¹⁷ *Кучабський В. Україна і Польща...* – С.6.

¹⁸ Див.: *Бережная Л. «Украинский треугольник» Степана Томашивского (1875–1930), или Об особенностях «воображаемой географии» начала XX века* // *Ab Imperio*. – 2007. – №4. – С.173–198.

аналітичний розум і широка ерудиція дозволили йому достатньо повно й об'єктивно реконструювати загальні тенденції розвитку визвольного руху в регіоні, який, за його власним переконанням, був далеким від центру відродження української державності. Характерно, що В.Кучабський конструював свій націоналістичний дискурс на уявленнях про Польщу та більшовицьку Росію як рівнозначних образах «чужого» в тогочасній українській історії. Його працям притаманний «східний еккурс» у розумінні «чужого» як «іншого». Російський філософ М.Бахтін, слідом за Ф.Ніцше, конструюючи цей еккурс у категоріях російського і східноєвропейського історичного досвіду, вказував на відсутність аномалії «свого»¹⁹ в уявленнях «поствізантійського» простору.

Конструюючи власний дискурс про революцію, В.Кучабський відмовляється від прийняття автономістських і федералістських ідей, переконуючи, що реальна політика – це вміння ставити «досяжні цілі»²⁰. Для нього саме чітка постановка питання самостійності глибоко пов'язана з розвитком нації. Фактично, він підміняє аналітику революції на націоналістичну ідеологію, що проявляється в його критиці – «чи до державности веде нас революційність, «ірландизація», чи органічна праця»²¹. Поява сентенції про органічну працю переконує у світоглядній амбівалентності В.Кучабського, для якого нація розуміється у двох площинах – «аристократії» та «маси». Однак в умовах бездержавності для нього важливі лише «вожді». Власне, революційний дискурс дозволив по-новому потрактувати суспільно-політичну ідеологію українського руху, що обумовила розпорошеність суспільства. Для мислителя цей «суттєвий поділ суспільності» – це відлам «органічної праці», котрий передбачає підготовку маси до державності, а також відлам військового руху, який хоче підготувати провід нації, що зі зброєю і своїм законодавством розбудовуватиме державу²². Ці два напрями були державницькими й мали сенс у подальшій боротьбі.

Аналіз привів В.Кучабського до певної аналогії розвитку українського руху в 1920-х рр. з ірландською визвольною боротьбою, яка служить «отій безголовій гайдамаччині нашій прикладом»²³. Напевно, він, інтуїтивно розуміючи сутність соціалістичного світогляду, вірно сконструював уявлення тогочасних українських діячів. Саме про схожість між вітчизняним та ірландським національними рухами під впливом подій російської революції 1905 р. писав відомий сходознавець А.Кримський, який в одній зі своїх політичних студій закликав українців обрати за приклад «ірландський народ», що бореться проти англійців²⁴. Намагаючись з'ясувати причини поразки визвольної боротьби у 1918–1919 рр., В.Кучабський висловлював ідеалістичне твердження про повторення «духу всієї нашої історії». Однак його надії про «повстання» нації підкріплювалися аналогіями з історичним шляхом Англії до XVI ст.²⁵

¹⁹ Нойманн И. Использование «Другого». – Москва, 2004. – С.39–40.

²⁰ Лист В.Кучабського до Івана Крип'якевича (Берлін, 26 лютого 1929 р.). – С.494.

²¹ Там само.

²² Лист В.Кучабського до С.Томашівського (Берлін, 4 вересня 1925 р.) див.: Там само. – С.502.

²³ Там само. – С.495.

²⁴ Кримский А. Что такое современное украинство? Научное исследование начала XX столетия // Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В.Вернадського. – Ф.36. – Од.зб.660. – Арк.10–11.

²⁵ Лист В.Кучабського до І.Крип'якевича (Берлін, 26 лютого 1929 р.). – С.496.

Осмилюючи вагу державницької ідеології, а це в його розумінні був консерватизм, В.Кучабський писав, що вона – успадкована від сусідніх національно-державницьких доктрин і є «річчю моди», яким донедавна був всесвітній федералізм М.Драгоманова²⁶. Можна стверджувати, що розпад імперій після Першої світової війни та активізація визвольної боротьби «неісторичних» націй переконували історика в появі нових ідеологій, які найбільш повно відповідають особливостям історичного процесу всієї Європи. Фактично В.Кучабський розглядав консерватизм і націоналістичні ідеї як головні чинники, що підважили домінування «державних» народів над іншими.

Саме відсутність державності ввела українців у стан «полонофілів» та «русофілів»²⁷, від якого вони швидко відмовляться після здобуття самостійності. Це передбачення В.Кучабського про гру з образами «іншого» випередило свій час, адже в 1990-х рр. Україна таки обрала шлях розвитку ідентичності центральноєвропейських держав, який засновується на конструюванні Росії як «чужого»²⁸. А доктрина європейської інтеграції розвивається на уявленні про Польщу як «адвоката України в Європі». В.Кучабський піддавав сумніву раціональність «державницької ідеології», вважаючи, що сенс реальної політики полягає у створенні державної тенденції в Україні²⁹.

Проблему «Україна між Сходом і Заходом» мислитель розглядав у контексті пошуку цивілізаційного коріння в належності до романо-германського чи греко-слов'янського світу («чи ми «Окцидент», чи ми «Орієнт»?»). Цивілізаційний дискурс В.Кучабський моделював у межах відомого концепту «між Москвою й Варшавою», які уклали «пакт проти України». Будучи на практиці патріотом Галичини, історик дуже негативно сприймав роль Польщі та більшовизму в ліквідації державності ЗУНР. Він висловлював конструктивістське твердження про можливість «нашого збавління від Сходу», яке полягає в тому, «аби відвернути енергію України від розбивання єдності Росії не остане нічого другого, як повернутися всією Росією в купі з Україною до збавління русинів [...] “од ляцької неволі”»³⁰. Розумів, що прилучення Східної Галичини до Польщі призведе до повної «національної інфантильності русинів». Він підкреслював значний інтелектуальний і політичний ресурс «Великої України», дійшовши думки про позитивну роль Росії в боротьбі за єдність українських земель. В.Кучабський розрізняв сутність більшовизму та Росії – як окремих явищ в українській історії. Образ Росії у його сприйнятті мав більш позитивний і лояльний характер. Головним завданням він бачив, щоб «підготуватися внутрішньо до того, аби якщо б тільки прийшов час, аби ми відірвалися, ми були здібні заснувати і вдержати державу»³¹.

Інкorporація Польщею за підтримки країн Антанти Східної Галичини розглядалася В.Кучабським як чинник, що «тисне до конфлікту між Східною Європою та Польщею». Цей погляд історик розвивав у площині цивілізаційного

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

²⁸ Нойманн И. Использование «Другого». – С.211.

²⁹ Лист В.Кучабського до І.Крип'якевича (Берлін, 26 лютого 1929 р.). – С.496.

³⁰ Там само. – С.499.

³¹ Там само. – С.500.

дискурсу, вважаючи, що включення його рідного регіону до складу відновленої польської держави є «фатальною помилкою»³². Аналіз потенціалу українського руху після революції залежав від зовнішніх чинників. Власне, сутність української історії у контексті Східної Європи полягала в дихотомії між Польщею й більшовицькою Росією. В.Кучабський помітив, що революційні трансформації на сході Європи призвели до гетерогенності суспільного життя та «диктатури однієї партії» в політичному просторі. Дипломатична гра з українськими землями бачилася йому вислідом відродження імперських позицій польського й радянського режимів. Польське панування у Східній Галичині, що ґрунтувалося на колонізації, «доводить до зникнення тих позитивних консервативних властивостей, які були суттю відпорності й здатності галичан у 1918–1919 рр. і до розбування націоналістичної дикости»³³. Фактично до аналогічного становища, на його думку, доведене життя в радянській Україні та всій Східній Європі, де «збільшується лиш вага етнічної маси під проводом Москви».

«Загарбання» західноукраїнських земель Польщею В.Кучабський розцінював як об'єктивну втрату державності на довгі роки. Вихід зі стану «неісторичної» нації він конструював «на випадок прилучення Зах[ідної] України до решти Сх[ідної] Європи в будучім конфлікті між тою останньою і Польщею скріпити державотворчу вагу над Дніпром»³⁴. За таких умов Галичина втрачала роль «українського П'ємонту», яка відтак переходила до Наддніпрянщини. Ця теза В.Кучабського свідчила про його галицьку ідентичність, коли саме західноукраїнський регіон уявлявся центром політичної консолідації «обох Україн», що ґрунтувався на міфі про «спадщину Габсбургів» у розумінні русинами своєї соборницької місії. Апологетика державності Галичини залишалася головним фокусом його консервативної утопії.

У світогляді В.Кучабського вибудовується своєрідна логіка інтерпретації революції 1918 р., яка полягала у взаємозалежності міфологем його консерватизму. Це – міф про «український П'ємонт», боротьба з гайдамачиною, державницька роль аристократії та мілітаризму, «органічна праця», антипольські сентенції, заперечення більшовизму. На основі цих позицій він обґрунтував свій погляд на розбудову держави, який в умовах Східної Європи виглядав ілюзією. Здається, що й сам В.Кучабський розумів це, розробляючи геополітичну прогностику для України в ХХ ст.

Загалом суспільно-політична ситуація у Західній Україні 1920-х рр. оцінювалася В.Кучабським як «угодовість і повна підчиненість Польщі в особистому і приватному житті, а в публичному – орієнтація на радянську Україну як сурогат національно-політичної думки»³⁵. Саме дуальна опозиція «Росія – Польща» становила сутність «уявної географії» українського руху. Відтак В.Кучабський моделює власний «геополітичний трикутник», де між Росією та Польщею «виринула там ще третя сила: українське державництво як справжня реальна сила, а не як “думка”, “концепція” чи “орієнтація”»³⁶.

³² Лист В.Кучабського до С.Томашівського (Берлін, 7 лютого 1929 р.). – С.506.

³³ Там само.

³⁴ Там само. – С.508.

³⁵ *Кучабський В.* Большевизм і сучасне завдання українського Заходу... – С.110.

³⁶ Там само. – С.116.

У творчості В.Кучабського помітні спроби надати певного практичного значення своїм ідеям. Будучи професійним військовим, він повсякчас моделював різні варіанти розвитку подій у Галичині та в радянській Україні. Крізь усі його праці проходить наскрізна ідея нації, яка зможе реалізуватися тільки на підставі готовності аристократії очолити боротьбу. Саме з цієї позиції він аналізував ситуацію в Галичині: «Цих державницьких передумов немає в нашого народу й сьогодні, як не було цього у відповідальний час 1918-го року»³⁷.

Однак саме гегемонічний інстинкт політичного істеблішменту Німеччини та більшовицької Росії, що стимулювався статусом «переможених» країн, дозволив історикові поглянути на революційну боротьбу Західної України з принципів німецької геополітики, апологетики нації, західного контексту української історії. Історичний шлях західноукраїнських земель у багатьох напрямках відрізнявся від тенденцій політичного, соціально-економічного, культурного розвитку Наддніпрянської (або Великої) України. Відомо, що величезний вплив центрально- та східноєвропейських процесів на формування суспільного укладу Галичини й політичної ідентичності її населення, що М.Грушевський визначив як «галицький партикуляризм», ліг в основу трансформацій, викликаних революційними подіями в Габсбурзькій та Російській імперіях. Парадокс полягає в тому, що західноукраїнські національні діячі постійно говорили про «сепарацію» історичного шляху Галичини і входження її до складу «нової» неімперської Європи, при цьому ігноруючи соборницькі ідеали своїх побратимів з Великої України. Фактично, спогади всіх учасників революції на західноукраїнських землях 1918–1923 рр. у тій чи іншій формі відтворюють цю ідейно-політичну позицію. У цьому випадку В.Кучабський не був винятком.

Аналіз дискурсивних практик та концептуальних основ праць, створених учасниками і сучасниками революції, дозволяє визначити наявність внутрішньої суперечності між реальною позицією та діяльністю автора, а також його викладом та оцінкою подій узагалі і своєї особистості зокрема. В.Кучабський був «сином епохи», сформувавшись як революціонер, він планомірно стверджувався як консерватор і націоналіст. Такий процес ідеологічних трансформацій відображав зміни у сфері політичної ідентифікації діячів революційних подій у Західній Україні. Згодом разом із полковником українських січових стрільців Є.Коновальцем В.Кучабський стоятиме біля витоків Української військової організації, яка в майбутньому стане материнською структурою Організації українських націоналістів.

Найповніше завершення «геополітичний трикутник» Східної Європи на основі аналізу революції отримав у монографії В.Кучабського «Західна Україна в боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918–1923 рр.». Порівняно з іншими працями вченого ця студія є суто історичним дослідженням, яке одночасно можна вважати й джерелом. Автор намагався відійти від оціночних і суб'єктивних характеристик, викладаючи матеріал відповідно до канонів історіографічної роботи. В українських еміграційних колах Європи В.Кучабський одним із перших актуалізував низку питань періоду визвольних змагань 1917–1921 рр. із

³⁷ Там само. – С.105.

позиції галичан. Важливо зазначити, що історичний дискурс розвитку Західної України в «епоху війн та революцій» базувався на світоглядних та ідеологічних позиціях автора, а також був свого роду виправдувальним маніфестом поразки західноукраїнських революційних діячів. Сам мислитель у листі до історика С.Томашівського від 7 лютого 1929 р. так виклав проблематику своєї праці: «Є то чисто історична праця, і має виказати не лиш справжній перебіг у Галичині, а ще й порівняти стан Зах[ідної] України зі станом у Польщі й на Наддніпрянщині, виказати рішачі моменти, доки галичане могли ще на цілу Галичину рахувати, від якого моменту справа Львова була безнадійна, а з якого часу справа державности на Зах[ідній] Україні була без ратунку програна. Далі треба торкнутися політики антантівських держав у Сх[ідній] Європі, справи російської контрреволюції і вкінці з'ясувати, яке значіння мала б для європейської, зокрема східноєвропейської системи держав повстання зах[ідно]-укр[аїнської] держави»³⁸.

Головною ідеєю книги В.Кучабського є «геополітичний трикутник» Східної Європи, що формує та визначає історичний процес у цьому регіоні – це «три елементи, які різні за своєю могутністю – Московія, Польща і Україна»³⁹. Як боротьба цих трьох сил визначила загальний східноєвропейський баланс? Фактично, В.Кучабський прагнув повернути Україну у центр східноєвропейського протистояння як головного гравця, тим самим автоматично легітимізуючи появу української державності у середовищі російського та європейського істеблішменту. Аналогія про боротьбу на сході Європи з XVII ст.⁴⁰ свідчила про переорієнтацію ідеологічного дискурсу в напрямку заміни консерватизму на мілітаризм. Учений конструював реальність Східної Європи напряму залежною від «зброї нації», наголос на вирішальності саме цього чинника дозволив В.Кучабському сформулювати думку про зупинення Україною «переможної ходи» більшовизму на Захід.

Дослідження В.Кучабського базувалося на «трьох китах»: консерватизмі його політичних оцінок і суджень, в основі якого протикомуністичні принципи й заперечення ролі революцій в історії; антипольському контексті, що вміщував як етнічний, так і політичний чинники; різкому неприйнятті більшовизму як політичної сили та ідеології⁴¹. У передмові до монографії автор зазначав, що вона висвітлює внутрішнє становище України в період революції, зокрема її політичні та військові позиції, а також спроби встановлення міжнародних зв'язків, які надалі визначають вплив на заключному етапі Української революції 1917–1921 рр. Предметом дослідження є Західна Україна, Польща й Росія, більшовизм і контрреволюція⁴². Особливо В.Кучабський виділяв аналіз тенденцій до «нового відродження» Російської імперії та Польської республіки, ситуацію у Центральній Європі, викликану суперечливими версальськими рішеннями, а також східноєвропейську політику окремих західних держав, зокрема країн

³⁸ ЦДІАЛ України. – Ф.368. – Оп.1. – Спр.177. – Арк.11–14.

³⁹ Kuchabsky V. Western Ukraine in Conflict with Poland and Bolshevism, 1918–1923. – P.2.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid. – P.38–40.

⁴² Ibid. – P.2.

Антанти. Цікава аберація щодо належності Західної України, як особливого регіону з прозахідними історичними традиціями, до Центральної Європи⁴³, що була певним способом деформована могутнім впливом Габсбурзької та Османської імперій. Саме імперський контекст став фактором обґрунтування закономірності розвитку ідеї самостійної держави в народів Центральної Європи, що їх західна політична й філософська думка визначала як «неісторичні» нації.

Оцінюючи ставлення поляків до західноукраїнців, В.Кучабський стверджував, що відсутність рівноправності й толерантності у відносинах призвела до сприйняття галицького визвольного руху як «бунту»⁴⁴. Усі ці уявлення згодом відобразилися в політичному курсі польських націонал-демократів, очолюваних Р.Дмовським, який найбільше прислужився на ниві ліквідації України, аніж Росія⁴⁵. Дослідник аргументовано критикував процес відродження польської державності, яка була продуктом постімперських інтенцій політичної еліти та її догматичного мислення, замішаного на революційному соціалізмі й етнічному націоналізмі. Він проникливо охарактеризував генезис II Речіпосполитої, тим самим обґрунтовуючи можливу перспективу анексії нею української частини Галичини⁴⁶. Що, зрештою, так і сталося. Автор резюмував, «що підкорення Східної Галичини Польщею не належить до її прогресивних завоювань, які відповідають новому характерові політичного й духовного існування, а є завоюванням руйнівним, в однаковій мірі прокляттям для переможців і переможених». Учений уважав, що примирення на просторі Східної Європи можливе лише за умови вирішення «українського питання».

Важливо відзначити, що на сторінках своєї праці В.Кучабський проаналізував форми національної державності в Наддніпрянській Україні⁴⁷. Цікаво, що, територіально та семантично поділяючи українців на східних і західних, він визнавав їх національну єдність у розумінні «уявленої спільноти». Сповідуючи галицькі міфологеми щодо Габсбурзької монархії, автор уважав галичан більш дозрілими до політичної боротьби, а Галичину потрактовував осередком національного руху. У підсумку В.Кучабський стверджував, що східноукраїнці лише здатні «до збройної боротьби, але не до наведення ладу у власних лавах і у власній країні»⁴⁸. При цьому він відзначав наявність «євразійських елементів на пограниччі Східної України, що глибоко впливали на український національний рух»⁴⁹. Ця «безодня» та глибокий розкол між західними і східними українцями найбільше проявили себе у 1919 р.⁵⁰ Фактично, у цій праці вперше з наукового погляду було окреслено «лінії розколу» між галичанами й наддніпрянцями. Це – ідеологічне протистояння консервативно-націоналістичної та народно-соціалістичної ідеологій в об'єднаному таборі національних сил; бачення різних

⁴³ Див.: *Вандич П.* Ціна свободи: Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. – К., 2004. – 462 с.

⁴⁴ *Kuchabsky V.* Western Ukraine in Conflict with Poland and Bolshevism, 1918–1923. – P.38.

⁴⁵ *Ibid.* – P.240.

⁴⁶ *Ibid.* – P.125.

⁴⁷ *Ibid.* – P.70–100.

⁴⁸ *Ibid.* – P.98.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*

моделей суспільного розвитку соборної України; наявність відмінних образів зовнішнього ворога, заснованих на протилежних рецепціях «іншого» в галицькому та підросійському суспільствах тощо.

Осмислюючи генезис держави П.Скоропадського, В.Кучабський стверджував, що це не була природна влада для українців, а режим українських власницьких і російських постімперських сил⁵¹, що й зробило внутріполітичне життя гетьманату своєрідним полем протистояння «всеросійської реакції та східно-української революційної демократії», а «реальною владою було німецьке військове командування»⁵². Саме тому гетьманський уряд фактично не мав влади у провінції. На прикладі Української Держави П.Скоропадського В.Кучабський далі розвинув свій «геополітичний трикутник», стверджуючи, що вкотре вирішальну роль на українських землях відігравали неукраїнські сили.

Простежуючи історію Директорії УНР, автор оцінював її доволі тенденційно, з одного боку, виправдовуючи боротьбу з більшовизмом, а з іншого, – виступаючи проти союзу з поляками після підписання Варшавського договору 22 квітня 1920 р. Його характеристики керівника держави С.Петлюри (як «чоловіка, що не мав політичних талантів»⁵³), генералів М.Омеляновича-Павленка й О.Грекова, а також диктатора ЗУНР (ЗО УНР) Є.Петрушевича⁵⁴ свідчили про суперечливість української боротьби в умовах Східної Європи. Зрештою, В.Кучабський резюмував, що серед «українських провідників не знайшлося жодної більш-менш визначної особистості, здатної у цій складній ситуації взяти ініціативу у свої руки й належно скерувати події»⁵⁵. Взаємовідносини між галицьким і наддніпрянським політичними проводами він розглядав у контексті об'єднавчого процесу після схвалення Акта злуки 22 січня 1919 р. На думку вченого, в основі внутрішнього конфлікту в соборній державі лежала невідповідність українських еліт.

Особливому аналітичному розбору В.Кучабський піддав феномен російської контрреволюції. Думки з цього питання є прикладом історіософської інтерпретації. Так, автор стверджував, що розгляд лідерами й ідеологами білого руху України як частини «нової» Росії повертало її до імперії. Лише відмова українців від національних прагнень дозволяла їм отримати підтримку від Антанти й А.Денікіна в боротьбі з більшовизмом та можливе збереження певного державного статусу. Передбачення В.Кучабського про те, що з Україною Росія завжди буде імперією є глибокою футурологічною думкою. Поразка білого руху й держав Антанти наблизила Східну Європу до Азії, політичні репрезентанти якої стояли вже на порозі Заходу. Фактично з того часу Росія була втрачена для західної цивілізації.

В.Кучабський констатував поразку проекту «єдиної великоросійської нації». Мислитель відзначав, що більшовики реанімували старі імперські традиції, поклавши їх в основу нової ідеології. Аналізуючи перемогу червоних, він виділяв

⁵¹ *Kuchabsky V.* Western Ukraine in Conflict with Poland and Bolshevism, 1918–1923. – P.79.

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Ibid.* – P.286.

⁵⁴ *Ibid.* – P.255.

⁵⁵ *Ibid.* – P.41.

їх соціальний проект створення нової імперії, заснований на симбіозі політичних амбіцій російського та неросійських народів в «ім'я інтернаціональної соціал-революційної солідарності»⁵⁶. Політика більшовиків, як і польських націоналістів, формувала ситуацію нерозв'язаного конфлікту на сході Європи, роблячи тим самим послугу Заходу. А етнічна сутність українсько-польського та українсько-російського протистоянь трансформувалася в боротьбу за загальногромадянські ідеали, адже «геополітичний трикутник» Східної Європи замкнувся в колі російського і польського тоталітаризмів.

Головний висновок своєї книги В.Кучабський сформулював у контексті історичних перспектив. Він стверджував, що саме Західна Україна як геополітична цілісність формуванням та розвитком Західноукраїнської Народної Республіки захистила нові державності Центральної Європи – Польщу й Чехословаччину – від більшовизму. Відтак саме Україна зупинила поширення комунізму на Західну Європу. Більшовики для автора й були тим «чужим», що уявлявся як чергова «азійська орда».

Крізь усі тексти В.Кучабського «червоною ниткою» проходить відчуття боротьби між авторовими ідейними принципами й намаганням викласти матеріал неупереджено та об'єктивно. Він одним із перших в еміграційній українській історіографії концептуалізував ідею державності у світлі нових тенденцій розвитку світу, а також за свіжими спогадами реконструював складний шлях України до самостійності. У листі до відомого історика І.Крип'якевича В.Кучабський писав: «Від нас залежить, чи доложимо всіх зусиль, аби перемогти... І особисто хочу ті зусиллякласти. Инакше, не було б рації оставатися українцем»⁵⁷.

Василь Кучабський увійшов до пантеону представників української політичної думки та історіографії як один із творців консервативного напрямку. В ідеологічному плані він був радше практиком, аніж теоретиком. Усе своє життя присвятив аналітичній розробці практичних механізмів утвердження державності. У центрі його ідеологічного дискурсу перебувала Західна Україна як оплот національної державності, консерватизму й аристократії. Із середини 1920-х рр. він намагався розглядати радянську Україну як можливий плацдарм для активізації визвольного руху.

Консервативна утопія В.Кучабського була його власною ідеологією, сформованою на основі впливів особисто В.Липинського, політичної ситуації в Польщі та Німеччині на початку 1930-х рр., розвитку авторитарних режимів в Європі, домінування соціалістичних принципів у програмних засадах різноманітних організацій української політичної еміграції. Ідеологія В.Кучабського розвивалась як «геополітичний трикутник», що завжди визначав історію східноєвропейського регіону на основі певних позицій, зокрема, що сутність Східної Європи становить визнання української державності; дуальна опозиція «Росія – Польща»

⁵⁶ Ibid. – Р.274.

⁵⁷ Лист В.Кучабського до І.Крип'якевича (Берлін, 26 лютого 1929 р.). – С.495.

привела В.Кучабського до формування епігонської «уявної географії» України на геополітичній мапі східної частини Європейського континенту; аристократія й мілітаризм були основними принципами консервативного дискурсу мислителя; революція 1918–1923 рр. у Західній Україні стала періодом утвердження нації, а сам цей український регіон – плацдармом захисту Європи й усього Заходу від більшовизму. Ці чотири головних «кити» консервативної утопії ґрунтувалися на уявленні про Україну як третю силу на просторі Східної Європи. Можна стверджувати, що В.Кучабський обґрунтував концепцію «другого світу», яку зумів осмислити, розглянувши східноєвропейську історію крізь «геополітичний трикутник».

The article determines the contribution of the famous historian, publicist, social and political, military figure – Vasyl' Kuchabs'kyi – to the formation of the Ukrainian conservative ideology, constructing its myths and symbolic geography. Author describes the intellectual and political contexts of conservative ideas development and also peculiarities of the formation of thinker belief. The article examines the historical-political conception of revolutionary events at Western Ukraine and the idea of “geopolitical triangle” that underpinned V.Kuchabs'kyi vision of revolution in Western Ukraine in 1918–1923 and his discourse of Eastern Europe.

